

da parçalara ayrıldıkları ve hepsinin Allah'ın huzuruna döneceği vurgulanır (âyet 91-93). Sürenin bundan sonraki âyetlerinde tevhid inancı pekiştirilir, iyilerle kötülerin âkibetleri tasvir edilir ve yer-yüzüne daima iyilerin vâris olacağı ilkesi hatırlatılır. Son vâris ve son peygamber Hz. Muhammed'in evrensel mesajı, "Biz seni bütün âlemlere sadece rahmet vesilesi olarak gönderdik" ifadesiyle dile getirilir.

Enbiyâ sûresinin fâziletine dair Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilip bazı tefsirlerde yer alan (meselâ bk. Zemahşerî, III, 110; Beyzâvî, IV, 285) ve söz konusu süreyi okuyanın kıyametteki hesabının kolay görüleceğinden, ayrıca Kur'an'da adı geçen her peygamberin kendisine selâm verdiğinden söz eden hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir (bk. İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerkeşî, I, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 17/1, 21/1; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, X, 1-109; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Kahire 1373/1953, III, 110; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osmân), Medine 1386/1966, I, 239-241; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl* (Mecmû'atü't-tefâsîr içinde), İstanbul 1317-24, IV, 285; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfî's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf*'in içinde), Kahire 1373/1953, III, 110; Süyûtî, *ed-Dürü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, V, 615-689; a.mlf., *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire, ts., s. 133; a.mlf., *el-İtkân* (Bügâ), I, 47; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVII, 2-109; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû küllî sâre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 236-242; [Idâre], "el-Enbiyâ", *İDİM*, III, 300-301.

EMİN IŞIK

ENCÜMEN

(أنجمن)

İslâm dünyasında ve özellikle İran'da dinî, edebî, siyasî ve içtimai amaçla kurulan teşekküllere verilen ad.

Asıl mânası "cemiyet, toplantı" ve "grup" olan Farsça encümenin, muhtemelen XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Arapça'daki cem'iyet ve meclis kelimelerinin karşılığı olarak Osmanlılar tarafından da kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 1851'de kurulan ilk ilimler akademisine Encümen-i Dâniş, 1911'de kurulan ilk tarih kurumuna da Târîh-i Osmânî Encümeni adı verildi. Aynı şekilde bazı şairlerin 1861'de Ârif Hikmet Bey'in etrafında oluşturdukları topluluğa da Encümen-i Şuarâ denilirdi. Eğitim ve kültür amaçlı bu encümenlerin yanında sosyal içerikli cemiyetler için de

encümen kelimesi kullanılmıştır. Mesele 1870'te Mısırlı prens Mustafa Fâzıl Paşa ile bazı dostları tarafından kurulan ve bir yıl kadar sonra kumar oynandığı gerekçesiyle kapatılan, devrin ileri gelenlerinin üye oldukları özel kulüp Encümen-i Ülfet adıyla açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bazı idarî, adlî ve istişarî kurullar da encümen olarak adlandırıldı. Bunlardan birini teşkil eden Encümen-i Teftiş ve Muâyene Maarif Nezâreti bünyesinde 1881'de kuruldu. Görevi, yayımlanması istenen telif ve tercüme eserleri inceleyip haklarında karar vermektir. Memur tayinlerinde birtakım yolsuzlukları önlemek için oluşturulan komisyonlara da encümen denildi. Hariciye Nezâreti'nin Encümen-i Hâriciyye'si ile (1885) Dahiliye Nezâreti İhtihâb-ı Me'mûrîn Encümeni (1888) bunların başlıcalarıdır. Bundan başka, adliye mahkemeleriyle idare mahkemeleri arasındaki ihtilâfları çözmek üzere 1886'da kurulan uyuşmazlık mahkemesi de Encümen-i İhtilâf adıyla anıldı. Şûrâ-yı Devlet reisinin başkanlığında üç Şûrâ-yı Devlet'ten, üçü de Mahkeme-i Temyiz'den seçilen üyelerden meydana gelen bu encümen 1913'e kadar görevini sürdürdü. Aynı şekilde yine hukuk işleriyle ilgili olarak bir de Encümen-i Adlî bulunuyordu. Gerek parlamentoda gerekse mahallî idarelerde geçici veya sürekli görev yapan ihtisas komisyonlarına yine encümen adı veriliyordu. Parlamentoda kurulan geçici komisyonların başlıcaları tahkikat encümenleriydi; sürekliler ise "teşkilât-ı esâsiyye encümeni, dahiliye encümeni" vb. adlarla anılıyordu. Bu durum Cumhuriyet döneminde de devam etmekte, ancak son zamanlarda daha çok komisyon kelimesi kullanılmaktadır. Mahallî idarelerdeki dâimî encümenlerin başında belediye encümeni geliyordu. Günümüzde de varlığını sürdüren bu encümen karma bir meclistir ve üyelerinin bir kısmı belediye meclisi içinden bir yıl süre ile seçilirken bir kısmı da belediye hizmet birimlerinin daire başkanlarından oluşur. Görevi bütçeyi incelemek, kamulaştırma ve ihale işlerine bakmak, mal ve hizmet fiyatları ile cezaların miktarını tesbit etmektedir. Halen, bir ilin yönetim işlerini yürütmek üzere üyeleri halk tarafından seçilen kurul da il dâimî encümeni adını taşımaktadır.

Encümen kelimesinin en yaygın şekilde kullanıldığı ülke İran'dır. Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinde "toplantı, meclis" ve "or-

du" anlamlarında sık sık geçen bu kelime ile, uzun zaman Yezd ve Kırman'da yargı yetkileri de bulunan, Zerdüş't ve Hemedan Valisi Zâhirüddeve tarafından kurulan derviş toplulukları gibi dinî cemiyetler kastedilmiştir. Bazı edebî grupların da encümen olarak adlandırıldığı görülür. Bunların en önemlisi, Başbakan Mirza Ali Han tarafından 1897'de kurulan Encümen-i Maârif'tir. Tanınmış aydınların ve iş adamlarının üye oldukları bu cemiyet kısa zamanda pek çok yeni okul ve kütüphanenin açılmasına ve yayın faaliyetinin başlamasına öncülük etmiş, Mirza Ali Han'ın iktidardan düşmesiyle (1898) dağılmıştır. XX. yüzyılın başlarından itibaren encümen kelimesinin siyasî cemiyetler için de kullanılmaya başlandığı görülür. Özellikle 1906'daki anayasa taraftarlarının ayaklanması sırasında liberallerin oluşturduğu topluluklar bu ismi benimsediler. Meşrutiyetin ilânından (1906) sonra ise encümen kelimesi yeni bir anlam kazanarak merkezde ve vilâyetlerde kurulan pek çok siyasî derneğe ad olmuştur.

İran'da 1906'dan önce faaliyet gösteren ve meşrutiyetin ilânında büyük rol oynayan çeşitli gizli cemiyetler içinde ikisi çok önemlidir. Bunlardan biri, Mirza Nasrullah Melik el-Mütekellim ile Seyyid Cemâleddin Vâiz İsfahânî'nin kurdıkları Encümen-i İslâmî, diğeri de 1904'te Nâzımülislâm Kirmânî tarafından kurulan Encümen-i Mahfî'dir. Bunlar kısa sürede kültür cemiyeti hüviyetinden çıkarak dinî otoritelere muhalif birer siyasî örgüt haline geldiler ve çeşitli çevrelerde gizlice teşkilâtlanarak faaliyete geçtiler. Bu arada dinî çevreleri kontrol altına almak için Melik el-Mütekellim, Encümen-i İttihâdiyye-i Tullâb adı altında yeni bir teşkilât daha kurdu. Öğrencilere ders vermekle görevli olan bu cemiyet bu yolla ulemâ sınıfının desteğini sağlamaya çalıştı. Üyeleri arasında hristiyan ve yahudilerin de bulunduğu Encümen-i Mahfî ise millîliği savunarak Batılı kavramlarla İslâm'ı uzlaştırmaya çalışıyor ve meşrutiyeti meşrû yönetim şekli sayıyordu. Bu iki encümenin üyelerinin çoğu dışarıda eğitim görmüş aydınlardı. Bu aydınlar meşrutî monarşi ve temsili hükümet konularında bürokratları etkilediler; onlar da millî şûrâ konusunda hükümete baskı yaptılar. İran'daki etkili encümenlerden biri de Encümen-i Tebrîz'dir. Encümen-i Millî de denilen bu cemiyet meşrutiyet hareketi sırasında İngiliz konsolosluğuna iltica eden ile-

ri gelenler tarafından konsoloshânedan çıktıkları gün kuruldu (17 Aralık 1906). Önceleri yirmi tüccarla birkaç âlimden oluşan üyelerinin sayısı hızla artarak kısa zamanda etkili bir güç haline gelen encümen çeşitli yerlerde şubeler açtı ve bir de *Cerîde-i Millî* (sonra *Râznâme-i Encümen*) adlı gazete çıkardı. Devrimci bir karakter taşıyan ve Kafkaslar'daki Bolşevik ihtilâlcilerle doğrudan bağlantısı olan bu siyasî örgüt kararlı ve düzenli faaliyetleriyle kendini gösterdi. Ancak Tahran'da meclise hâkim olmaya başlayınca muhafazakâr ve dinî grupların sert muhalefetiyle karşılaştı. Ağustos 1906'da meşrutiyetin ilânıyla birlikte encümenler hızla arttı ve sayıları sadece Tahran'da 1906-1909 arasında 120'yi buldu. Bunlar çeşitli dinî, fikrî, sosyal ve etnik grupları temsil ediyorlardı; çoğunun siyasî amacı yoktu. Daha sonra, Encümen-i Tebrîz gibi en soldakinden Encümen-i İslâmî gibi en sağdakine kadar çeşitli ideolojileri temsil eden bütün bu cemiyetler üzerinde otorite sahibi olan Encümen-i Merkezî kuruldu. Tebrîz'de kontrolü ele geçiren Encümen-i Merkezî Tahran'la ilişkileri kesti, ardından da kanun çıkararak bağımsız mahkemeler kurdu ve dinî otoriteleri şehirden çıkardı. Tahran encümeni kapatma kararı aldıysa da gücü olmadığı için uygulayamadı. Nihayet Ağustos 1909'da kurulan ikinci meclisle birlikte aralarında Encümen-i Merkezî'nin de bulunduğu encümenlerin yerini siyasî partiler aldı.

İran'da 1940'lı yıllarda kurulan, faaliyetleri kültür, eğitim ve siyasete yönelik bazı derneklere de encümen adı verilmiştir. İslâm'ı modern çağın ve bilimin alternatifi bir sistem olarak sunmayı amaçlayan bu derneklere, Rızâ Şah'ın düşürülmesinden sonra (1941) Tahran'da Âyetullah Mahmûd Tâlekânî tarafından kurulan Kânûn-ı İslâm daha çok Kur'an öğretimiyle ilgilendi. Aynı cemiyetin Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki üyeleri 1942'de, Bahâîler'in ve komünist Tudeh Partisi'nin İslâm'a karşı faaliyetlerini önlemek ve üniversitedeki İslâmcı gençleri desteklemek düşüncesiyle Encümen-i İslâm-ı Dânişcüyân'ı oluşturdular; bunun arkasından çeşitli şehirlerde de benzerleri ortaya çıktı. Daha sonra yabancı ülkelerde okuyan İranlı öğrenciler de ilki 1959'da Washington'da olmak üzere çeşitli encümenler kurdular. 1963'te Mustafa Camran ve İbrâhim Yezdî liderliğinde Amerika'da faaliyete geçen Encümen-i İslâm-ı

Dânişcüyân-ı Emrika ve Kanada, Muslim Students Association adlı Arap - Pakistanlı öğrenci derneğinin bir koluydu. Aynı şekilde, 1964'te Avrupa'da United Muslim Students Organization in Europa'ya bağlı olarak İttihâdiyye-i Encümenhâ-yi İslâmî-i Dânişcüyân der Orupa kuruldu. Humeynî'yi destekleyen ve İran'daki siyasî gelişmelere dışardan destek veren veya doğrudan katkıda bulunan bu encümenler devrimden sonra siyasî ve sosyal dayanışma örgütleri olarak varlıklarını sürdürdüler; üyeleri de önemli mevkilere getirildiler.

İran'da kurulan ve amacı edebî tartışmalar yapmak, şiir okumak, dergi çıkarmak olan encümenlerin tarihi XVIII. yüzyıla kadar gider. Bunların ilki, Feth Ali Şah Kaçar'ın (1797-1834) emri üzerine bir grup saray şairi tarafından oluşturulan ve devlet tarafından desteklenen Encümen-i Kağan'dır. Daha sonraki edebî encümenlerin birçoğu siyasî tavırları dolayısıyla çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. 1926'da kurulan ve eğitim bakanlığınca tanınan Encümen-i Edebî-i İran'ın muhtelif şehirlerde şubeleri açmış, fakat 1932'de faaliyetlerine son verilmişti. Encümen-i Hakîm Nizâmî (1932) *Armağan* adlı derginin yanında kırk kadar klasik eser yayımladı. Encümen-i Revâtib-i Ferheng-i İran be-İttihâd-ı Cemâhir-i Şûrâvî (1943), İran ile Rusya arasında edebî iş birliğini sağlamak amacıyla taşıyan sosyalist bir cemiyetti. 1955-1958 yılları arasında *Peyâm-ı Nev* ve *Peyâm-ı Nevîn*'i yayımlayan bu encümen devlet tarafından desteklenmediği halde pek çok bürokrat üyeye sahipti. 1958'de kurulan Encümen-i Kitâb'ın amacı köylere kitap sağlamak, bibliyografyalar yayımlamak ve yılın en başarılı yazarlarını ödüllendirmek üzere bir kitap kulübü ile kütüphane oluşturmaktı. Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul ve Bombay gibi şehirlerde yaşayan İranlılar da çeşitli encümenler kurmuşlardır. Aynı şehirden insanların kurduğu hemşehri cemiyetlerine de encümen denilmektedir: Tahran'daki Encümen-i Horasânî gibi.

Hindistan ve Pakistan'da da encümen kelimesi çeşitli alanlarda ve özellikle eğitimde kullanılmıştır. 1884'te Lahor'da kurulan Encümen-i Himâyet-i İslâm'ın amacı müslümanlara Batı tarzında eğitim vermektir. 1912'de Lahor İslâm Koleji'ni açan ve Pencap müslümanlarının gelişmesine önemli katkı sağlayan encümen halen kadınlar için bir kolej, bir

sanat okulu, bir tıp kolejine dispanser, bir yetimhane ve bir dinî okulla faaliyet göstermekte, ayrıca *Himâyet-i İslâm* adlı bir dergi çıkarmaktadır. Bu adı taşıyan cemiyetlerin en önemlilerinden biri de Encümen-i Terakkî-i Urdu'dur. Hintçe'ye karşı Urduca'yı korumak ve yaygınlaştırmak amacıyla 1913'te Aligarh'ta kuruldu ve 1932'de Evrengâbâd'a (Dehken) taşındı. Burada Haydarâbâd Sultanlığı'nın himayesinde önemli yayımlar yapıldı, Urduca'ya çeşitli dillerden belli başlı kitaplar çevrildi ve sözlükler hazırlandı. 1936'da Delhi'ye ve 1948'de Karaçi'ye taşınan encümen burada bütün derslerin Urduca verildiği bir kolej açtı.

BİBLİYOGRAFYA :

Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, 170, 176-178; Hasan-ı Muâsar, *Târîh-i İstikrâr-ı Meşrutîyyet der İran*, Tahran 1968, s. 341; Hamid Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906*, Berkeley - Los Angeles 1969, tür.yer.; Mirza Malkum Khan, *A Biographical Study in Iranian Modernism*, Berkeley - Los Angeles 1973, 2. bl.; Pakalın, I, 529-533; L. Bouvat, "Encümen", *İA*, IV, 266-268; F. Rahman, "Andjuman", *EI²* (İng.), I, 505-506; *TDEA*, III, 44-45; M. Bayat v.dğr., "Anjoman", *Eİr*, II, 77-83; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VI, 3690.

KEMAL KAHRAMAN

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ

(أنجمن دانش)

Türkiye'de Tanzimat'tan sonra
Batı'daki benzerleri yolunda kurulan
resmî ilk akademik müessese.

Böyle bir müessese kurulması fikri, Osmanlı Devleti'nde maarifin Batılı örneklerle göre düzenlenmesi gayesiyle girişilen teşebbüsler arasında, 1845'te teşkil edilen Maarif Meclis-i Muvakkatı'nın lâ-yihâsı ile ortaya atılmıştır. Lâ-yihada, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne bağlı olarak Encümen-i Dâniş'in kurulması isteniyor, bunun gayesi ve bünyesi ana hatlarıyla belirtiliyordu. Ancak hemen uygulamaya alanına konulamayan bu tasavvurun gerçekleşmesi, Meclis-i Muvakkat yerine çalışmaları sürekli olmak üzere 1846'da kurulan Meclis-i Maârif-i Umûmiyye'ce de benimsenerek beş yıllık bir beklemenin ardından bu meclis tarafından 9 Rebîülâhîr 1267 (11 Şubat 1851) tarihinde verilen bir karar sonucunda mümkün olmuştur. Meclis-i Maârif-i Umûmiyye adına üyelerden Ahmed Cevdet'in (Paşa) hazırladığı aynı tarihli bir lâ-yihada Encümen-i Dâniş'in teşkilât ve statüsü, Meclis-i Muvakkat'ın lâ-yihâsından çok daha geliştirilmiş olarak